

Skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania a wiedza finansowa

Aneta Kłopočka*

Nadesłany: 13 listopada 2017 r. Zaakceptowany: 21 sierpnia 2018 r.

Streszczenie

Z uwagi na wyzwania stojące przed procesami oszczędzania w Polsce oraz w rezultacie wnikliwej analizy literatury przedmiotu w artykule za cel przyjęto weryfikację hipotezy głównej: skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania jest związana z poziomem wiedzy finansowej, oraz hipotez szczegółowych:

H1. Postawy wobec zarządzania finansami gospodarstwa domowego są związane z poziomem wiedzy finansowej;

H2. Postawy wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne są związane z poziomem wiedzy finansowej;

H3. Posiadanie oszczędności jest związane z poziomem wiedzy finansowej.

Zastosowanie metody regresji logistycznej do danych empirycznych pozyskanych drogą wywiadu kwestionariuszowego (CAWI) w 1264 gospodarstwach domowych z województwa mazowieckiego pozwoliło na pozytywne zweryfikowanie wszystkich trzech hipotez szczegółowych. Tym samym możemy uznać za prawdziwą hipotezę główną.

Zmiennymi objaśniającymi w modelach regresji logistycznej były: poziom wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego w jej samoocenie oraz zmienne kontrolne (dochód, wykształcenie, płeć, stan cywilny, miejsce zamieszkania, wiek głowy gospodarstwa domowego, liczba osób w gospodarstwie domowym). Związek zmiennych kontrolnych ze skłonnością do oszczędzania jest zróżnicowany i zależy od rozpatrywanego aspektu skłonności do oszczędzania. Otrzymane wyniki wskazują, że poziom wiedzy finansowej jest silniejszym predyktorem postaw wobec oszczędzania niż wykształcenie. Potwierdza to potrzebę uwzględniania w badaniach zachowań gospodarstw domowych na rynku finansowym nie tylko poziomu wykształcenia, ale i stanu wiedzy finansowej.

Uwzględniając wyzwania stojące przed procesami oszczędzania w Polsce, w świetle wyników badania należy stwierdzić, że podejmowanie działań edukacyjnych ukierunkowanych na ograniczanie niedostatków w zakresie wiedzy finansowej jest uzasadnione i zalecane.

Słowa kluczowe: oszczędności gospodarstw domowych, emerytura, świadomość finansowa, edukacja finansowa

JEL: D14, D91

* Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie; e-mail: a.klopočka@vizja.pl.

1. Wprowadzenie

Oszczędności gospodarstw domowych odgrywają ważną rolę nie tylko w ujęciu mikroekonomicznym (dla optymalizacji procesów zarządzania finansami osobistymi), ale także w ujęciu makroekonomicznym z perspektywy procesów wzrostu gospodarczego (Rytelewska, Kłopocka 2010a). Aktualnie coraz wyraźniej zauważa się potrzebę mobilizacji oszczędności polskich gospodarstw domowych. Powodów ku temu jest co najmniej kilka. Należą do nich:

- dążenie do zwiększenia suwerenności ekonomicznej gospodarki poprzez wzrost udziału krajowych źródeł finansowania inwestycji,
- wzrost zapotrzebowania banków na stabilne, długoterminowe źródła finansowania akcji kredytowej,
- niekorzystne trendy demograficzne skutkujące rosnącymi obciążeniami budżetu państwa z tytułu wypłat dla coraz liczniejszej grupy osób przechodzących na emerytury,
- przewidywany niski poziom stopy zastąpienia uzyskiwany przez przyszłych emerytów w ramach obowiązkowej części systemu zabezpieczenia emerytalnego,
- potrzeba zwiększenia bezpieczeństwa ekonomicznego rodzin m.in. poprzez ograniczenie występowania zjawiska nadmiernego zadłużenia oraz wzrost oszczędności buforowych i w konsekwencji wzrost odporności gospodarstw domowych na szoki wydatkowe i dochodowe.

W Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, przyjętej przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r., czytamy, że „Sukces *Strategii* w długiej perspektywie zależy w dużym stopniu od powodzenia przedsięwzięcia znaczącego wzrostu skłonności do oszczędzania gospodarstw domowych oraz poprawy stabilności finansów publicznych.” (Rada Ministrów 2017, s. 120). Podkreślając potrzebę znacznego zwiększenia poziomu inwestycji w Polsce, zauważa się, że „istotne będzie podjęcie działań przyczyniających się do budowania kultury oszczędzania, ponieważ to poziom oszczędności krajowych stanowi o możliwościach inwestycyjnych gospodarki” (Rada Ministrów 2017, s. 122). W związku z tym planuje się podejmowanie działań zachęcających do wzrostu oszczędności gospodarstw domowych, w tym długoterminowych oszczędności na cele emerytalne. Można tu wymienić działania informacyjno-edukacyjne, służące wzrostowi wiedzy społeczeństwa w zakresie perspektyw systemu emerytalnego, zmiany w systemie emerytalnym, rozbudowę kapitałowego komponentu zabezpieczenia społecznego i rozwój instytucji oferujących możliwości oszczędzania długoterminowego. Przemyślane i skuteczne wysiłki ukierunkowane na mobilizację oszczędności gospodarstw domowych wymagają gruntownej znajomości uwarunkowań skłonności do oszczędzania.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wyników empirycznej weryfikacji hipotezy, że skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania jest związana z poziomem wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego. Sformułowano także następujące hipotezy szczegółowe:

- H1. Postawy wobec zarządzania finansami gospodarstwa domowego są związane z poziomem wiedzy finansowej;
- H2. Postawy wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne są związane z poziomem wiedzy finansowej;
- H3. Posiadanie oszczędności jest związane z poziomem wiedzy finansowej.

Do weryfikacji hipotezy głównej oraz hipotez szczegółowych wykorzystano dane uzyskane metodą CAWI na próbie 1264 gospodarstw domowych województwa mazowieckiego.

Skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania oznacza zdolność do rezygnacji z bieżącej konsumpcji na rzecz konsumpcji przyszłej. Podstawową miarą skłonności do oszczędzania jest stopa oszczędzania, definiowana jako udział oszczędności w dochodach rozporządzalnych gospodarstw domowych. W badaniach porównawczych skłonność do oszczędzania można analizować na podstawie udziału jednostek oszczędzających w danej populacji. W skali makroekonomicznej jako miarę skłonności gospodarstw domowych do oszczędzania często stosuje się również relację oszczędności sektora gospodarstw domowych do PKB. W niniejszym artykule zastosowano szerokie spojrzenie na pojęcie skłonności do oszczędzania, uwzględniając w analizie nie tylko zdolność do odroczenia konsumpcji, znajdującą wyraz w akumulowanych oszczędnościach, ale także gotowość na poziomie deklaracyjnym, a więc przekonania i motywacje gospodarstw domowych odnoszące się do oszczędzania.

2. Mikroekonomiczne uwarunkowania makroekonomicznej stopy oszczędności

W literaturze przedmiotu wiele uwagi poświęcono analizom determinant oszczędności gospodarstw domowych tak na podstawie danych makro- (np. Adema, Pozzi 2015; Bebczuk, Cavallo 2016; Bouyon 2016; Grigoli, Herman, Schmidt-Hebbel 2014; Kłopotcka 2017; Kolasa, Liberda 2015; Kukk, Staehr 2015; Mody, Ohnsorge, Sandri 2012; Rocher, Stierle 2015; Salotti 2010), jak i mikroekonomicznych (np. Anioła-Mikołajczak, Gołaś 2014; Białowąs 2013; Brown, Taylor 2006; Christelis, Georgarakos, Jappelli 2015; Crossley, O'Dea 2010; Kochaniak 2017; Le Blanc i in. 2016; Rószkiewicz 2014; Rószkiewicz 2015; Szopiński 2017). W pracach empirycznych poza wzrostem dochodu uwzględniano szereg różnych czynników, w tym ekonomicznych, fiskalnych, demograficznych, kulturowych, psychologicznych.

Najstarsza z podstawowych teorii konsumpcji i oszczędzania wskazuje dochód jako podstawowy czynnik generujący oszczędności (Keynes 1936). Zgodnie z tą teorią po osiągnięciu pewnego poziomu dochodów potrzeby konsumpcyjne są zaspokojone i każdy dalszy wzrost dochodów realnych prowadzi do szybszego wzrostu oszczędności (wzrost krańcowej stopy oszczędności). Duesenberry (1949) przedstawił tezę dochodu względnego, zgodnie z którą wzrost dochodu danej osoby w stosunku do przeciętnego dochodu w jej środowisku powoduje spadek presji w kierunku zwiększania wydatków na konsumpcję. Oznacza to, że skłonność do oszczędzania jest rosnącą funkcją pozycji, jaką zajmuje dane gospodarstwo domowe w tabeli podziału dochodów w stosunku do innych gospodarstw. W teorii cyklu życia (Modigliani, Brumberg 1954) i teorii permanentnego dochodu (Friedman 1957) zakłada się, że głównym motywem oszczędzania jest chęć wyrównywania konsumpcji w ciągu całego życia. Zgodnie z teorią dochodu permanentnego wielkość konsumpcji w danym okresie zależy od poziomu dochodu permanentnego, czyli przeciętnego, długookresowego dochodu gospodarstw domowych, nie zaś od wysokości ich dochodu w danym okresie. Wzrost bieżącej konsumpcji może nastąpić w przypadku, gdy podniesienie dochodów bieżących utrzyma się w przyszłości, podwyższając dochód permanentny.

Z jednej strony w teoriach oszczędzania i konsumpcji wskazuje się na zależność stopy oszczędzania od tempa wzrostu dochodów, z drugiej strony w teoriach wzrostu gospodarczego oszczędności mają zasadnicze znaczenie dla inwestycji i wzrostu gospodarczego¹. W nowych teoriach wzrostu gospodar-

¹ Przegląd jednych i drugich teorii można znaleźć w pracy Liberdy (2000). Liberda i Maj (2009) przedstawiły analizę modeli wzrostu endogenicznego.

czego akumulacja oszczędności staje się endogenicznym (tzn. określonym przez czynniki wewnętrzne, należące do systemu gospodarczego) czynnikiem wzrostu, głównie dzięki tworzeniu kapitału ludzkiego. W modelu Romera (1990) duża liczba ludności nie jest warunkiem wystarczającym dla uruchomienia wzrostu, ponieważ to wielkość kapitału ludzkiego determinuje stopę wzrostu. W efekcie polityka zwiększająca inwestycje w kapitał ludzki (w tym subsydiowanie) prowadzi do długookresowego wzrostu gospodarczego. Endogeniczna teoria wzrostu Lucasa (1988) traktuje kapitał ludzki jako ważny czynnik, który wpływa na wzrost produktywności siły roboczej oraz umożliwia bardziej efektywne i pełniejsze wykorzystanie innych czynników produkcji. Akumulacja kapitału ludzkiego przez jednostkę przynosi korzyści zarówno w postaci efektów wewnętrznych (natychmiastowe stopy zwrotu z akumulacji kapitału ludzkiego bezpośrednio dla danej jednostki lub jej najbliższej rodziny), jak i zewnętrznych (dyfuzja wiedzy, podnoszenie efektywności pracy innych pracowników).

W dalszej części artykułu przeprowadzono analizę oszczędności w ujęciu mikroekonomicznym, koncentrując się na znaczeniu wiedzy finansowej dla skłonności do oszczędzania. Warto jednak mieć na uwadze makroekonomiczny kontekst podjętej problematyki. Decyzje gospodarstw domowych o oszczędzaniu przekładają się na podaż rodzimego kapitału na rynku finansowym i wyznaczają możliwości finansowania inwestycji sektora prywatnego i deficytu budżetowego. Oszczędności i wiedza (w tym finansowa) są czynnikami akumulacji kapitału i wzrostu gospodarczego.

3. Wybrane aspekty oszczędzania w polskim społeczeństwie

Z rachunków narodowych wynika, że krańcowa stopa oszczędzania sektora gospodarstw domowych² w Polsce jest jedną z niższych w Europie (tabela 1). Według Eurostatu w 2015 r. ponad 98% dochodów sektora gospodarstw domowych w Polsce zostało wydatkowane na konsumpcję, podczas gdy średnio w UE28 około 10% dochodów sektora gospodarstw domowych było przeznaczane na oszczędności. W ostatnich latach najwyższe stopy oszczędzania, przekraczające 15%, utrzymywały się w Szwajcarii, Szwecji i w Niemczech. Wartość skumulowanych z przeszłości oszczędności gospodarstw domowych (w formie aktywów finansowych netto) odniesiona do PKB (wykres 1) również wskazuje na relatywnie niską skłonność do oszczędzania gospodarstw domowych w Polsce.

Poza ujęciem sektorowym z rachunków narodowych (ujęcie makro) oszczędności gospodarstw domowych mogą być obliczane na podstawie danych mikroekonomicznych z Badań Budżetów Gospodarstw Domowych (ujęcie mikro)³. W literaturze zwraca się uwagę na różnice nie tylko w wielkości, ale i w kierunku zmian stopy oszczędzania gospodarstw domowych w Polsce, obliczanej na podstawie danych mikro- i makroekonomicznych (Fatuła 2013; Liberda 2013). Z Badań Budżetów Gospodarstw Domowych wynika, że udział wydatków w dochodzie rozporządzalnym gospodarstw domowych w latach 2004–2016 malał i w 2016 r. stanowił 76,7% (GUS 2017).

² Stopę oszczędzania oszacowano jako udział oszczędności brutto w dochodach do dyspozycji gospodarstw domowych brutto z uwzględnieniem korekty z tytułu zmiany udziałów netto gospodarstw domowych w rezerwach funduszy emerytalnych w danym roku.

³ Badania budżetów gospodarstw domowych prowadzone są we wszystkich krajach UE na poziomie narodowym. Z tego względu mimo podejmowanych wysiłków ukierunkowanych na ich harmonizację pozostają różnice w częstotliwości przeprowadzania, zawartości, strukturze badań itd. Wybrane dane z kilku fal badań budżetów gospodarstw domowych (ostatnia z 2010 r.) zostały opublikowane przez Eurostat (<http://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/household-budget-survey>), jednak ich zestaw nie daje możliwości przeprowadzenia porównania międzynarodowego stóp oszczędzania gospodarstw domowych.

Warto przyrzeć się również strukturze oszczędności. Według danych Analizy Online wartość aktywów finansowych polskich gospodarstw domowych wyniosła na koniec czerwca 2017 r. 1,34 bln zł. Depozyty bankowe (bieżące i terminowe) plus gotówka odpowiadały za 68% (910 mld zł) wszystkich oszczędności polskich gospodarstw domowych (Analizy Online 2017). Wysokie udziały tych form alokowania oszczędności utrzymują się od dłuższego czasu mimo niskiego oprocentowania depozytów. Po wielkim globalnym kryzysie finansowym z 2008 r. trudno jest odbudować zaufanie polskich gospodarstw domowych do rynku kapitałowego. Wprawdzie obserwuje się pewne symptomy zainteresowania Polaków bardziej aktywnym zarządzaniem nadwyżkami finansowymi, jednak wysoka awersja do ryzyka pozostaje. Widać to m.in. po strukturze aktywów detalicznych funduszy inwestycyjnych. W 2007 r. największy udział w rynku miały fundusze akcyjne i mieszane (odpowiednio 35% i 52%). We wrześniu 2017 r. ponad połowę aktywów funduszy detalicznych stanowiły najmniej ryzykowne rozwiązania – fundusze gotówkowe i pieniężne oraz dłużne (Czupa 2017). Wzrasta intensywnie zainteresowanie Polaków obligacjami skarbowymi (choć nadal ich udział w aktywach gospodarstw domowych w połowie 2017 r., tj. po dwóch kwartałach rekordowej dynamiki sprzedaży, tylko nieznacznie przekraczał 1%). Może to być jeden z przejawów poszukiwania przez Polaków alternatywy dla lokat i nisko oprocentowanych rachunków, do którego skłaniają utrzymujące się niskie stopy procentowe i coraz lepsza sytuacja na polskim rynku kapitałowym (Analizy Online 2017). Także w wyniku analizy porównawczej portfela aktywów finansowych gospodarstw domowych w Polsce i krajach strefy euro można stwierdzić niski poziom wykorzystywania instrumentów finansowych alternatywnych do gotówki i depozytów bankowych przez Polaków (Kłopotcka 2015a; Kłopotcka 2015b).

Podsumowując, jak dotąd najbardziej preferowanymi przez Polaków sposobami alokacji nadwyżek finansowych są te, które umożliwiają natychmiastowe dysponowanie środkami lub łatwe ich wycofanie i jednocześnie są uznawane za najbezpieczniejsze. Można zauważyć wyraźnie niski poziom oszczędności o długim horyzoncie czasu, zwłaszcza gromadzonych w ramach produktów dedykowanych dobrowolnemu oszczędzaniu na cele zabezpieczenia emerytalnego (Cichowicz, Nowak 2016). Z badania TNS dla Związku Banków Polskich, przeprowadzonego w sierpniu 2016 r. na reprezentatywnej próbie Polaków, jawi się przede wszystkim obraz niskiej świadomości finansowej społeczeństwa oraz niedostatku celowego i długofalowego podejścia do swoich finansów. Dla przykładu 26% respondentów nie wiedziało, czy cokolwiek odkłada w perspektywie długoterminowej, a kolejne 37% wskazało, że nie oszczędza długoterminowo. Horyzont oszczędzania powyżej 10 lat zadeklarowało tylko 2% respondentów. Widoczny jest brak wiedzy na temat możliwych sposobów oszczędzania długoterminowego: 23% uważało gotówkę jako preferowaną formę oszczędzania, 20% rachunek bieżący, a 17% nie było w stanie określić swoich preferencji w zakresie sposobów oszczędzania (TNS 2016). Z wcześniejszego badania TNS dla ZBP wynika także, że w opinii Polaków oszczędzanie długoterminowe nie jest opłacalne. Przed podjęciem decyzji o oszczędzaniu długoterminowym powstrzymuje brak motywacji (Polacy znacznie częściej oszczędzają na „czarną godzinę” niż na konkretny cel) oraz kompetencji do podjęcia oszczędzania (brak wiedzy i zrozumienia mechanizmów oszczędzania długoterminowego) (Idzik 2014).

4. Charakterystyka społeczno-ekonomiczna a zachowania gospodarstw domowych na rynku finansowym

Pożądanym kierunkiem zmian w procesach oszczędzania przez gospodarstwa domowe w Polsce jest zwiększenie skłonności do oszczędzania, w tym zwiększenie skłonności do oszczędzania długoterminowego. Powinno się to wiązać ze wzrostem wartości aktywów finansowych gospodarstw domowych oraz ze zmianą ich struktury, po części oznaczającą realokację nadwyżek finansowych gospodarstw domowych do form dedykowanych oszczędzaniu na cele emerytalne.

Wiele badań wskazuje na związek charakterystyki społeczno-ekonomicznej gospodarstw domowych z ich zachowaniami w różnych segmentach rynku finansowego. Ważnym źródłem informacji w tym zakresie jest badanie kondycji finansowej, w szczególności majątku i zadłużenia, gospodarstw domowych – Household Finance and Consumption Survey (HFCS), prowadzone przez sieć badawczą Europejskiego Banku Centralnego pod nazwą Household Finance and Consumption Network (HFCN). Przegląd artykułów prezentujących wyniki analiz zrealizowanych na podstawie danych HFCS można znaleźć w artykule Grejca i Żółkiewskiego (2017). Wnioski z badania pilotażowego zasobności polskich gospodarstw domowych przeprowadzonego przez NBP w 2014 r. w ramach współpracy z HFCN przedstawiono w raporcie NBP (2015). W raporcie wskazuje się, że stan posiadania gospodarstw domowych jest znacznie zróżnicowany ze względu na wiele ważnych cech gospodarstw domowych. W szczególności majątek netto silnie rośnie wraz ze wzrostem dochodów przypadających na gospodarstwo domowe oraz wraz ze zwiększającym się wykształceniem głowy gospodarstwa domowego. Majątek netto zwiększa się też wyraźnie wraz z wiekiem głowy gospodarstwa domowego, w okresie jego aktywności ekonomicznej, osiągając wartość największą, gdy głowa gospodarstwa domowego osiąga wiek 45–64 lata. Cechą silnie różnicującą wartość majątku netto jest status osoby referencyjnej na rynku pracy oraz klasa miejscowości zamieszkania. Gospodarstwa domowe, w których osoba odniesienia prowadzi działalność gospodarczą (status samozatrudnionego), są wyraźnie bardziej majątne od wielkości przeciętnej w populacji ogółem, zaś gospodarstwa zamieszkałe na wsi dysponują przeciętnie znacznie większym majątkiem niż gospodarstwa miejskie. Podobne wyniki uzyskano w drugiej rundzie badania w 2016 r. (NBP 2017).

Analizy związku skłonności polskich gospodarstw domowych do oszczędzania z ich charakterystyką społeczno-ekonomiczną można znaleźć w następujących pracach: Anioła, Gołaś (2013); Anioła-Mikołajczak, Gołaś (2014); Fatuła (2010); Kośny (2013); Liberda (2013); Czapiński, Panek (2015); Rószkiewicz (2014); Rytelewska, Kłopočka (2010b); Wołoszyn, Głowicka-Wołoszyn (2015). Najczęściej jako istotne determinanty społeczno-ekonomiczne skłonności do oszczędzania wymienia się dochód gospodarstwa domowego, wykształcenie, wiek i płeć głowy gospodarstwa domowego, status na rynku pracy. W kontekście celu badawczego niniejszego artykułu szczególnie ważny jest wyraźny pozytywny związek poziomu wykształcenia ze skłonnością do oszczędzania oraz aktywnością na rynku finansowym. Można domniemywać, że wyższe wykształcenie predestynuje jednostki do podnoszenia poziomu swojej świadomości finansowej⁴. Otwartość na wiedzę i łatwość percepcji nowych informacji, które można uznać za cechy wspólne osób z wyższym wykształceniem, z pewnością ułatwiają „poruszanie się” na rynku finansowym. Kłopočka (2008) identyfikuje potencjalne kanały wpływu wykształcenia na ak-

⁴ Świadomość finansowa rozumiana jest szerzej niż wiedza finansowa, oznacza bowiem triadę komponentów: wiedzę, umiejętności (stosowania nabytej wiedzy) oraz postawy (chęci, motywacje i gotowość podejmowania decyzji) (Górski 2016; Świecka, Musiał 2018).

tywność inwestycyjną gospodarstw domowych. Wskazuje na związek poziomu wykształcenia z: (1) poziomem uzyskiwanych dochodów, (2) motywacją i podejściem do oszczędzania, (3) znajomością instrumentów finansowych, (4) umiejętnością oceny efektywności inwestycji. Badania empiryczne (np. van Rooij, Lusardi, Alessie 2011) potwierdzają silną korelację między poziomem ogólnego wykształcenia a wiedzą ekonomiczną. Jednak zauważa się, że osoby z wyższym wykształceniem nie zawsze reprezentują wysoki poziom znajomości zagadnień finansowych. W dużej mierze jest to związane z kierunkiem wykształcenia. Dlatego celowe jest, żeby w badaniach zachowań klientów indywidualnych na rynku finansowym uwzględnić nie tylko poziom wykształcenia, ale i stan wiedzy ekonomicznej danej osoby.

5. Znaczenie wiedzy i świadomości finansowej

Frączek (2014) wskazuje na wielostronne korzyści aplikacji wiedzy finansowej w zarządzaniu finansami przez gospodarstwa domowe. Zauważa, że odpowiedni poziom wiedzy finansowej jest warunkiem dysponowania posiadanymi środkami finansowymi zgodnie z obecnymi i przyszłymi potrzebami ekonomicznymi oraz znacznie ułatwia dokonywanie wyborów z szerokiej gamy produktów finansowych. Wpływa także na większą odpowiedzialność kredytobiorców za podjęte decyzje kredytowe oraz inwestorów za podjęte decyzje inwestycyjne. Posiadanie podstawowej wiedzy i umiejętności w zakresie planowania finansowego może pomóc gospodarstwom domowym regulować ich zobowiązania finansowe i zmaksymalizować ich finansowy dobrobyt. Frączek (2014) sugeruje także, że wiedza finansowa sprzyja świadomemu angażowaniu się gospodarstw domowych w długoterminowe procesy oszczędnościowe i inwestycyjne, które zapewniają im niezależność i bezpieczeństwo finansowe.

Edukacja finansowa i poziom świadomości finansowej zyskały zainteresowanie wielu podmiotów, w tym agencji rządowych, świata nauki, banków i innych instytucji finansowych. Stały się ważnym obszarem tematycznym konferencji naukowych i przedmiotem rozmaitych badań (np. Cichowicz, Nowak 2017; Musiał, Świecka 2016; Świecka 2018). W pracy pod red. Iwanicz-Drozdowskiej (2011) przedstawiono wyniki diagnozy stanu wiedzy i świadomości finansowej Polaków oraz wskazano proponowane kierunki zmian w zakresie edukacji finansowej w Polsce. Zdecydowanie niesatysfakcjonujący stan świadomości finansowej Polaków wyłania się także z porównawczego badania międzynarodowego OECD (2016a). Jak podkreśla się w opracowaniu OECD (2016b), znaczenie świadomości finansowej wzrasta m.in. w kontekście reform systemów emerytalnych w wielu krajach, na skutek których wzrasta odpowiedzialność gospodarstw domowych za zarządzanie ich majątkiem służącym zabezpieczeniu na czas emerytury oraz ryzykami inwestycyjnym i długowieczności. Rutecka-Góra i Cichowicz (2017) na podstawie analizy wielu publikacji eksperckich, raportów z badań i komunikatów agencji badawczych wystawiły niską ocenę świadomości emerytalnej Polaków oraz wskazały na istotne niedostatki wiedzy co do możliwych form zabezpieczenia emerytalnego.

Niniejszy artykuł wpisuje się w relatywnie nowy i jednocześnie intensywnie rozwijający się nurt literatury przedmiotu poświęcony związkowi między poziomem kompetencji finansowych i decyzjami ekonomicznymi gospodarstw domowych. Próbę przeglądu dorobku literatury światowej w tym zakresie podjęły Lusardi i Mitchell (2014). Na podstawie prac różnych autorów wskazały, że:

– występuje korelacja między wiedzą finansową a umiejętnościami codziennego zarządzania finansami (Hilgert, Hogarth, Beverly 2003);

– im więcej umiejętności obliczeniowych i finansowych posiadają osoby, tym bardziej prawdopodobne jest ich uczestnictwo w rynkach finansowych i inwestowanie w akcje (Almenberg, Dreber 2011; Arrondel, Debbich, Savignac 2012; Christelis, Jappelli, Padula 2010; Kimball, Shumway 2006; van Rooij i in. 2011; Yoong 2011);

– świadomość finansowa może być związana z gromadzeniem oszczędności przezornościowych (de Bassa Scheresberg 2013);

– wraz ze wzrostem świadomości finansowej wzrasta prawdopodobieństwo planowania zabezpieczenia emerytalnego (Lusardi, Mitchell 2011a; Lusardi, Mitchell 2011b; van Rooij i in. 2011);

– jeśli przyjąć zależność przyczynowo-skutkową między świadomością finansową a decyzjami ekonomicznymi, koszty ignorancji finansowej są poważne (Calvet, Campbell, Sodini 2007; Cocco, Gomes, Maenhout 2005; de Bassa Scheresberg 2013).

Arrondel (2018) wskazuje, że świadomość finansowa jest szczególnym składnikiem kapitału ludzkiego, który pozwala jednostce radzić sobie z podstawowymi problemami finansowymi i podejmować odpowiednie decyzje finansowe. Analizując powiązania między świadomością finansową a niektórymi zachowaniami finansowymi, stwierdza występowanie dodatnich korelacji świadomości ze skłonnością do sformułowania konkretnego planu finansowego w długim okresie oraz ze skłonnością do posiadania akcji.

6. Cel i metoda badania

Z uwagi na wyzwania stojące przed procesami oszczędzania w Polsce oraz w rezultacie wnikliwej analizy literatury przedmiotu w artykule za cel przyjęto weryfikację następujących hipotez:

– hipoteza główna H. Skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania jest związana z poziomem wiedzy finansowej;

– hipotezy szczegółowe:

H1. Postawy wobec zarządzania finansami gospodarstwa domowego są związane z poziomem wiedzy finansowej;

H2. Postawy wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne są związane z poziomem wiedzy finansowej;

H3. Posiadanie oszczędności jest związane z poziomem wiedzy finansowej.

Materiał empiryczny wykorzystany do weryfikacji hipotez został zebrany w wyniku badania dotyczącego procesów oszczędzania gospodarstw domowych przeprowadzonego w terminie od 5 lutego 2013 r. do 10 marca 2013 r. metodą CAWI (Computer Assisted Web Interview). Łącznie w badaniu udział wzięło 1264 respondentów, reprezentujących gospodarstwa domowe zamieszkałe w Polsce na terenie województwa mazowieckiego. Analiza związku poziomu wiedzy finansowej ze skłonnością gospodarstw domowych do oszczędzania została przeprowadzona z użyciem regresji logistycznej.

7. Wyniki

7.1. Poziom wiedzy finansowej

Zmiennymi objaśniającymi w modelach regresji logistycznej były: poziom wiedzy finansowej oraz różnorodne czynniki społeczno-ekonomiczne, charakteryzujące gospodarstwo domowe oraz jego głowę.

Poziom wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego podlegał samoocenie w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza poziom bardzo zły, a 5 – bardzo dobry. Ocenę najniższą poziomu wiedzy finansowej (1) przyznało sobie 7,8% respondentów, ocenę niską (2) – 19,6% respondentów, ocenę średnią (3) – 37,2% respondentów, ocenę dość dobrą (4) – 23,1% respondentów, a ocenę bardzo dobrą (5) – 4,3% respondentów. Stu jeden respondentów (8%) nie udzieliło odpowiedzi. Na tej podstawie wyodrębniono trzy grupy respondentów: osoby z niskim poziomem wiedzy finansowej (oceny 1 i 2), stanowiące grupę referencyjną, osoby ze średnim poziomem wiedzy finansowej (ocena 3) oraz osoby z wysokim poziomem wiedzy finansowej (ocena 4 i 5).

7.2. Weryfikacja H1. Postawy wobec zarządzania finansami gospodarstwa domowego są związane z poziomem wiedzy finansowej

Do weryfikacji hipotezy wykorzystano trzy pytania kwestionariusza. W przypadku dwóch pierwszych proszono o wyrażenie opinii w pięciostopniowej skali Likerta, gdzie 1 oznacza zupełnie się nie zgadzam, 2 – raczej się nie zgadzam, 3 – nie mam zdania, 4 – raczej się zgadzam, 5 – w pełni zgadzam się. W pierwszym pytaniu proszono o ustosunkowanie się do twierdzenia: „oszczędzać należy tylko wtedy, kiedy to nie wymaga wysiłku”, w drugim respondenci odnosili się do zdania „planuję i w pełni kontroluję finanse swojego gospodarstwa domowego”. Trzecie pytanie służyło określeniu ważności jednego z potencjalnych motywów oszczędzania, jakim jest dążenie do pomnożenia posiadanych środków⁵. Rozkład odpowiedzi na te pytania przedstawiono na wykresie 2.

W tabeli 2 zaprezentowano wyniki estymacji modelu regresji logistycznej, gdzie za zmienną objaśnianą przyjęto akceptację wysiłku w procesie oszczędzania. Precyzując, po lewej stronie równania znajduje się zmienna dychotomiczna, której wartość wynosi 1, jeśli respondent zupełnie nie zgadza się z twierdzeniem, że „oszczędzać należy tylko wtedy, kiedy to nie wymaga wysiłku”. Wartość 0 przypisano zmiennej w przypadku wyboru pozostałych wariantów odpowiedzi. Ogólna trafność klasyfikacji wyestymowanego modelu wynosi 67,4% (tabela 3).

Model regresji logistycznej pozwala na oszacowanie tzw. ilorazu szans (*odds ratio*) oznaczonego $\text{Exp}(B)$. Gdy otrzymany iloraz szans przekracza wartość 1, oznacza to, że szansa wystąpienia danego zdarzenia jest większa w grupie analizowanej niż w grupie referencyjnej. Przy wartościach $\text{Exp}(B) < 1$ zależność jest odwrotna.

Z przedstawionych wyników estymacji parametrów modelu logitowego wynika, że szanse na akceptację wysiłku w procesie oszczędzania wznoszą się wraz z poziomem wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego. Iloraz szans $\text{Exp}(B)$ dla osób o średnim poziomie wiedzy finansowej w odniesieniu do grupy referencyjnej wynosi 1,884, co należy interpretować, że *ceteris paribus* szansa na akceptację wysiłku w procesie oszczędzania jest prawie dwukrotnie większa wśród osób ze średnim poziomem wiedzy niż wśród osób z niskim poziomem wiedzy finansowej. Podobny iloraz szans uzyskano dla osób z wysokim poziomem wiedzy finansowej.

Spśród zestawu społeczno-ekonomicznych zmiennych objaśniających statystycznie istotnymi predyktorami okazały się:

⁵ Keynes (2011, s. 97) wśród pobudek, dla których ludzie powstrzymują się od wydania swego dochodu, wymienia „korzyści płynące z procentów i z wyższego wartościowania przyszłości, gdyż większa realna konsumpcja w przyszłości jest bardziej pożądana od mniejszej konsumpcji doraźnej”.

– miejsce zamieszkania: szansa akceptacji wysiłku w procesie oszczędzania przez mieszkańców miast jest *ceteris paribus* o 31% mniejsza niż szansa akceptacji wysiłku przez mieszkańców wsi – iloraz szans $\text{Exp}(B)$ dla mieszkańców miast wynosi 0,691;

– wiek głowy gospodarstwa domowego: szansa akceptacji wysiłku w procesie oszczędzania przez głowy gospodarstw domowych w wieku 25–34 lata jest *ceteris paribus* o 71% większa niż szansa akceptacji wysiłku przez głowy gospodarstw domowych w wieku poniżej 25 lat – iloraz szans $\text{Exp}(B)$ dla gospodarstw domowych, których głowa jest w wieku 25–34 lata, wynosi 1,714;

– liczba osób w gospodarstwie domowym: szansa akceptacji wysiłku w procesie oszczędzania przez głowy gospodarstw domowych trzyosobowych jest o 64% większa niż szansa akceptacji wysiłku przez głowy gospodarstw domowych jednoosobowych – iloraz szans $\text{Exp}(B)$ dla gospodarstw domowych trzyosobowych wynosi 1,642.

W modelu nie wykazano istotności statystycznej dochodu, wykształcenia i płci głowy gospodarstwa domowego, czyli zmiennych, które często w badaniach empirycznych okazują się być statystycznie istotnymi predyktorami posiadania oszczędności. Można to interpretować w ten sposób, że choć aprobata wyrzeczenia jest kluczowa dla aktywnego oszczędzania, nie musi stanowić warunku wystarczającego do akumulowania oszczędności. W pewnych grupach, nawet o niższej skłonności do świadomej rezygnacji z konsumpcji bieżącej, mogą być generowane wyższe oszczędności w sposób rezydualny, jako nadwyżka dochodu pozostająca po zaspokojeniu bieżących potrzeb konsumpcyjnych, a więc bez potrzeby samokontroli i ograniczeń w zakresie spożycia. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że w zależności od poziomu edukacji mocno zmieniają się motywy oszczędzania. Osoby z wyższym wykształceniem, w przeciwieństwie do najslabiej wykształconych, odrzucają motywy związane z przezornością i samoograniczaniem się, akceptują zaś powody związane z cyklem życia (Roszkiewicz 2006). Prawdopodobnie jest to powiązane z lepszą sytuacją dochodową i większą pewnością zatrudnienia osób wykształconych, co obniża motywacje ostrożnościowe. W efekcie osoby z wyższym wykształceniem bardziej niż inne dostrzegają potrzebę oszczędzania, jednak przeważa wśród nich aprobata dla oszczędzania bez wyrzeczeń (Kłopocka 2008).

W tabeli 4 zaprezentowano wyniki estymacji modelu regresji logistycznej, gdzie za zmienną objaśnianą przyjęto planowanie i pełną kontrolę finansów domowych. Zmienna objaśniana wynosi 1, jeśli respondent wskazał, że całkowicie zgadza się z twierdzeniem, że planuje i w pełni kontroluje finanse swojego gospodarstwa domowego. Wartość 0 przypisano zmiennej w przypadku braku akceptacji lub niepełnej akceptacji twierdzenia. Ogólna trafność klasyfikacji wyestymowanego modelu wynosi 71% (tabela 5). Podobnie jak w poprzednim modelu poziom wiedzy finansowej okazał się statystycznie istotnym predyktorem „panowania” nad finansami gospodarstwa domowego. Na podstawie wyniku ilorazu szans $\text{Exp}(B)$ dla respondentów z wysokim poziomem wiedzy finansowej w odniesieniu do grupy referencyjnej możemy stwierdzić, że szansa na planowanie i pełne kontrolowanie finansów domowych jest ponaddwukrotnie większa dla głów gospodarstw domowych z wysoką samooceną wiedzy finansowej niż dla głów gospodarstw domowych z niską samooceną wiedzy finansowej, zakładając niezmienny poziom innych czynników. Warto zauważyć, że szansa na pełną kontrolę finansów wzrasta wraz ze wzrostem dochodów głowy gospodarstwa domowego (z wyjątkiem grupy o najwyższych dochodach). Wykształcenie i płeć głowy gospodarstwa domowego również okazały się statystycznie istotnymi predyktorami przyjęcia przez zmienną zależną wartości 1. Oszacowane wartości ilorazu szans wskazują, *ceteris paribus*, na mniejsze prawdopodobieństwo planowania i pełnej kontroli finansów w grupie respondentów z wykształceniem średnim i wyższym niż w grupie respondentów z wykształceniem pod-

stawowym oraz w gospodarstwach prowadzonych przez mężczyzn niż w gospodarstwach prowadzonych przez kobiety. Na podstawie uzyskanych wyników odnośnie planowania i kontrolowania finansów w zależności od poziomu wiedzy finansowej i wykształcenia można skonstatować, że oddziaływanie tych czynników nie zawsze idzie w parze. Potwierdza to potrzebę uwzględniania w badaniach nie tylko poziomu wykształcenia, ale i stanu wiedzy finansowej.

W tabeli 6 są przedstawione wyniki estymacji modelu regresji logistycznej dla uznania pomnażania środków za ważny motyw oszczędzania. Zmienna objaśniana wynosi 1, jeśli respondent wskazał, że pomnażanie środków to według niego ważny lub bardzo ważny motyw oszczędzania. Wartość 0 przypisano zmiennej, gdy respondent uznał, że pomnażanie środków to zupełnie nieważny, nieważny lub ani nieważny, ani ważny motyw oszczędzania. Ogólna trafność klasyfikacji wyestymowanego modelu wynosi 60,8% (tabela 7). Uzyskane wyniki potwierdzają występowanie zróżnicowania w dążeniu do pomnażania środków w zależności od poziomu wiedzy finansowej – im wyższa wiedza, tym wyższa szansa na występowanie inklinacji do pomnażania środków finansowych. Istotnymi predyktorami aprobaty dla pomnażania środków okazały się także dochód, płeć i stan cywilny głowy gospodarstwa domowego.

Reasumując, możemy uznać hipotezę szczegółową H1 za prawdziwą i stwierdzić, że postawy wobec zarządzania finansami gospodarstwa domowego są związane z poziomem wiedzy finansowej.

7.3. Weryfikacja H2. Postawy wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne są związane z poziomem wiedzy finansowej

Do weryfikacji tej hipotezy wykorzystano dwa pytania kwestionariusza. W pierwszym proszono o odpowiedź, kiedy należy zacząć dobrowolnie (poza I i II filarem) oszczędzać na emeryturę. Kafeteria odpowiedzi obejmowała następujące warianty: przed 30. rokiem życia, przed 40. rokiem życia, przed 50. rokiem życia, w ogóle nie trzeba oszczędzać na emeryturę. Rozkład odpowiedzi na pytanie (wykres 3) wskazuje na spore uznanie potrzeby wczesnego rozpoczęcia gromadzenia środków z przeznaczeniem na cele emerytalne – 55,3% respondentów wskazało odpowiedź: przed 30. rokiem życia. W drugim pytaniu poproszono o określenie ważności zabezpieczenia na czas emerytury jako potencjalnego motywu oszczędzania. Możliwe odpowiedzi uporządkowano w pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznacza zupełnie nieważny motyw oszczędzania, a 5 – bardzo ważny motyw oszczędzania. Rozkład odpowiedzi na to pytanie (wykres 4) również wskazuje na dość powszechne dostrzeżenie potrzeby dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne – odpowiedzi: ważny i bardzo ważny motyw oszczędzania stanowiły 64,5% ważnych głosów.

W tabeli 8 i tabeli 10 przedstawiono wyniki estymacji modeli regresji logistycznej służących analizie związku poziomu wiedzy finansowej z postawą wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne. W modelu zaprezentowanym w tabeli 8 zmienna zależna przyjmuje wartość 1, jeśli respondent wskazał, że należy zacząć dobrowolnie oszczędzać na cele emerytalne przed 30. rokiem życia. Ogólna trafność wyestymowanego modelu wynosi 60,6% (tabela 9). Wyniki estymacji modelu logitowego pozwalają na stwierdzenie występowania zróżnicowania uznania potrzeby dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne w zależności od poziomu wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego. Szansa na dostrzeżenie takiej potrzeby jest odpowiednio o nieco ponad 80% i przeszło 50% większa w grupie respondentów z wysokim i średnim poziomem wiedzy finansowej niż w grupie respondentów z niskim

poziomem wiedzy finansowej, przy innych czynnikach niezmiennych. Poziom wiedzy finansowej jest jedynym predyktorem uznania potrzeby rozpoczęcia dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne przed 30. rokiem życia, dla którego wykazano istotność statystyczną na poziomie $p < 0,01$.

W modelu zaprezentowanym w tabeli 10 zmienna zależna przyjmuje wartość 1, jeśli respondent uznał, że zabezpieczenie na czas emerytury jest bardzo ważnym lub ważnym motywem oszczędzania. Wartość 0 przypisano zmiennej w przypadku pozostałych odpowiedzi (zupełnie nieważny, nieważny, ani nieważny, ani ważny motyw oszczędzania). Ogólna trafność wyestymowanego modelu wynosi 65,4% (tabela 11). Z przedstawionych wyników estymacji parametrów modelu logitowego wynika, że szanse na uznanie potrzeby oszczędzania z motywu zabezpieczenia na starość wzrastają wraz z poziomem wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego. Iloraz szans $\text{Exp}(B)$ dla respondentów z wysokim poziomem wiedzy w odniesieniu do grupy referencyjnej wynosi 1,921, co należy interpretować, że *ceteris paribus* szansa na uznanie potrzeby oszczędzania z motywu zabezpieczenia na starość jest prawie dwukrotnie większa wśród respondentów z wysokim niż z niskim poziomem wiedzy finansowej. Iloraz szans $\text{Exp}(B)$ dla respondentów ze średnim poziomem wiedzy finansowej wynosi 1,598, a więc szansa uznania potrzeby oszczędzania z motywu zabezpieczenia na starość jest niższa niż w grupie z wysokim poziomem wiedzy finansowej, ale o niemal 60% wyższa niż w grupie z niskim poziomem wiedzy finansowej, przy innych czynnikach niezmiennych. Z zestawu zmiennych społeczno-ekonomicznych statystycznie istotnymi predyktorami uznania zabezpieczenia na starość jako ważnego motywu oszczędzania okazały się: stan cywilny głowy gospodarstwa domowego i liczba osób w gospodarstwie domowym. Wyniki wskazują, że w gospodarstwach domowych prowadzonych przez głowy gospodarstwa pozostające w związku małżeńskim prawdopodobieństwo deklaracji, że zabezpieczenie na czas emerytury jest ważnym motywem oszczędzania, jest niższe niż w przypadku gospodarstw prowadzonych przez osoby w innym stanie cywilnym (kawaler/panna, rozwiedziony/rozwiedziona, w separacji, wdowiec/wdowa). Biorąc pod uwagę liczbę osób w gospodarstwie domowym, najniższą szansę uznania zabezpieczenia emerytalnego jako ważnego motywu oszczędzania obserwuje się w gospodarstwach jednoosobowych.

Konkludując, należy zauważyć, że wyniki estymacji parametrów modeli logitowych pozwalają na uznanie hipotezy szczegółowej H2 za prawdziwą. Postawy wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne są związane z poziomem wiedzy finansowej.

7.4. Weryfikacja H3. Posiadanie oszczędności jest związane z poziomem wiedzy finansowej

Do weryfikacji tej hipotezy wykorzystano pytanie kwestionariusza, w którym proszono respondentów o określenie wielkości oszczędności finansowych gospodarstwa domowego. Rozkład odpowiedzi na pytanie został zaprezentowany na wykresie 5. Około 40% badanych przyznało, że nie posiada oszczędności. Ponad 30% posiadało oszczędności nie większe niż trzykrotność miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego. Zakumulowanie oszczędności finansowych przekraczających roczne dochody gospodarstwa domowego deklarowało zaledwie 5% respondentów.

Tabela 12 zawiera zestawienie wyników estymacji modelu regresji logistycznej dla posiadania oszczędności. Zero-jedynkowa zmienna zależna przyjmuje wartość 1 dla wszystkich odpowiedzi potwierdzających posiadanie oszczędności finansowych, tj. w przypadku deklaracji oszczędności:

do 3-miesięcznych, od 4- do 6-miesięcznych, od 7- do 12-miesięcznych oraz powyżej 12-miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego. Wartość 0 przypisano zmiennej zależnej, gdy gospodarstwo domowe deklaruje brak oszczędności. Ogólna trafność klasyfikacji oszacowanego modelu wynosi 66,3% (tabela 13).

Poziom wiedzy finansowej okazał się statystycznie istotnym ($p < 0,01$) predyktorem posiadania oszczędności. Iloraz szans $\text{Exp}(B)$ dla osób o średnim (wysokim) poziomie wiedzy finansowej w odniesieniu do grupy referencyjnej wynosi 1,529 (2,194), co należy interpretować, że *ceteris paribus* szansa na posiadanie oszczędności jest o 53% (120%) większa w grupie osób ze średnim (wyższym) poziomem wiedzy niż wśród osób z niskim poziomem wiedzy finansowej. Spośród kontrolnych zmiennych społeczno-ekonomicznych również wysoki poziom istotności statystycznej uzyskano dla czynników: dochód i wykształcenie głowy gospodarstwa domowego jako predyktorów posiadania oszczędności. Zarówno wzrost wykształcenia, jak i wzrost dochodów zwiększają prawdopodobieństwo posiadania oszczędności. Iloraz szans $\text{Exp}(B)$ dla mężczyzn wynosi 1,466 w odniesieniu do grupy referencyjnej ($p < 0,05$), co możemy interpretować, że szansa posiadania oszczędności przez gospodarstwa domowe prowadzone przez mężczyzn jest o 50% większe niż szansa posiadania oszczędności przez gospodarstwa domowe prowadzone przez kobiety, zakładając niezmienny poziom innych czynników.

Podsumowując, należy podkreślić, że hipoteza szczegółowa H3 została zweryfikowana pozytywnie, gdyż wykazano, że szansa na posiadanie oszczędności wzrasta wraz z poziomem wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego.

8. Podsumowanie

Z uwagi na wyzwania stojące przed procesami oszczędzania w Polsce oraz w rezultacie wnikliwej analizy literatury przedmiotu w artykule za cel przyjęto weryfikację następujących hipotez:

– hipoteza główna H: skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania jest związana z poziomem wiedzy finansowej;

– hipotezy szczegółowe:

H1. Postawy wobec zarządzania finansami gospodarstwa domowego są związane z poziomem wiedzy finansowej;

H2. Postawy wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne są związane z poziomem wiedzy finansowej;

H3. Posiadanie oszczędności jest związane z poziomem wiedzy finansowej.

Zastosowanie metody regresji logistycznej do danych empirycznych pozyskanych drogą wywiadu kwestionariuszowego (CAWI) w 1264 gospodarstwach domowych z województwa mazowieckiego pozwoliło na pozytywne zweryfikowanie wszystkich trzech hipotez szczegółowych. Tym samym możemy uznać za prawdziwą hipotezę główną, że skłonność gospodarstw domowych do oszczędzania jest związana z poziomem wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego.

Jako zmienne kontrolne w badaniu przyjęto: dochód, wykształcenie, płeć, stan cywilny, miejsce zamieszkania, wiek głowy gospodarstwa domowego, liczbę osób w gospodarstwie domowym. Ich związek ze skłonnością do oszczędzania jest zróżnicowany i zależy od rozpatrywanego wymiaru skłonności do oszczędzania (postawy wobec zarządzania finansami gospodarstwa domowego, postawy wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne, posiadanie oszczędności). O ile posiadanie oszczędności

najsilniej spośród zmiennych kontrolnych związane jest z dochodem i wykształceniem głowy gospodarstwa domowego (związek pozytywny), o tyle nie wykazano statystycznej istotności związku tych zmiennych z wybranymi analizowanymi aspektami postaw wobec oszczędzania: akceptacją wysiłku w procesie oszczędzania, uznaniem potrzeby rozpoczęcia dobrowolnego oszczędzania na emeryturę przed 30. rokiem życia, uznaniem zabezpieczenia na czas emerytury jako ważnego motywu oszczędzania. Warto zauważyć, że prawdopodobieństwo planowania i pełnego kontrolowania finansów domowych jest niższe w grupie respondentów z wykształceniem średnim i wyższym niż w grupie z wykształceniem podstawowym (oraz wzrasta wraz ze wzrostem dochodów z wyjątkiem grupy o najwyższych dochodach). Otrzymane wyniki są zgodne z wcześniej wskazywaną w literaturze niską aprobatą motywów związanych z przezornością, samoograniczeniem się i wyrzeczeniami przez osoby lepiej wykształcone (Kłopocka 2008; Roszkiewicz 2006).

Jednocześnie otrzymane wyniki wskazują, że wiedza finansowa niekoniecznie idzie w parze z wykształceniem. Poziom wiedzy finansowej wydaje się być silniejszym predyktorem postaw wobec oszczędzania. Dlatego celowe jest, żeby w badaniach zachowań klientów indywidualnych na rynku finansowym uwzględniać nie tylko poziom wykształcenia, ale i stan wiedzy finansowej danej osoby.

Pośród innych zmiennych kontrolnych warto zwrócić uwagę na płeć. Wyniki badania wskazują, że w gospodarstwach prowadzonych przez mężczyzn w porównaniu z gospodarstwami prowadzonymi przez kobiety, *ceteris paribus*, wyższe jest prawdopodobieństwo występowania inklinacji do pomnażania środków finansowych, uznania potrzeby dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne przed 30. rokiem życia oraz posiadania oszczędności, natomiast niższe jest prawdopodobieństwo planowania i pełnej kontroli finansów domowych.

Przedmiotem niniejszego badania nie było weryfikowanie kierunku przyczynowo-skutkowego związku między skłonnością do oszczędzania a poziomem wiedzy finansowej. Można zauważyć, że racjonalne zarządzanie własnymi finansami, w tym aktywna alokacja konsumpcji w czasie, wymaga znajomości reguł rządzących rynkiem finansowym i wyższa świadomość finansowa stymuluje akumulację i poprawia alokację oszczędności. Z drugiej strony uczestnictwo w rynku finansowym bez wątplenia może przyczyniać się do podnoszenia świadomości finansowej. Posiadanie nadwyżek finansowych i potrzeba ich rozsądnej alokacji mogą zwiększać zainteresowanie tematyką ekonomiczną lub wręcz wymuszać wzrost kompetencji finansowych. Bez rozstrzygnięcia, który efekt jest istotniejszy, należy podkreślić potrzebę rozwoju programów edukacji finansowej. Biorąc pod uwagę wyzwania stojące przed procesami oszczędzania w Polsce, ograniczanie niedostatków w zakresie wiedzy finansowej społeczeństwa jest uzasadnione i zalecane.

Bibliografia

- Adema Y., Pozzi L. (2015), Business cycle fluctuations and household saving in OECD countries: a panel data analysis, *European Economic Review*, 79, 214–233.
- Analizy Online (2017), *Oszczędności gospodarstw domowych (czerwiec 2017)*, <https://www.analizy.pl/Fundusze/Wiadomosci/22743/Struktura-Oszczednosci-Gospodarstw-Domowych-%28czerwiec-2017%29.html>.
- Anioła P., Gołaś Z. (2013), Wybrane aspekty zachowań oszczędnościowych gospodarstw domowych w Polsce, *Marketing i Rynek*, 5, 33–39.

- Anioła-Mikołajczak P., Gołaś Z. (2014), The socioeconomic conditions of saving behaviours in Polish households, *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*, 13(4), 7–17.
- Arrondel L. (2018), Financial literacy and asset behaviour: poor education and zero for conduct?, *Comparative Economic Studies*, 60(1), 144–160.
- de Bassa Scheresberg C. (2013), Financial literacy and financial behavior among young adults: evidence and implications, *Numeracy*, 6(2), 1–21.
- Bebczuk R., Cavallo E. (2016), Is business saving really none of our business?, *Applied Economics*, 48(24), 2266–2284.
- Białowas S. (2013), *Zachowania oszczędnościowe w polskich gospodarstwach domowych: postawy, determinanty, model*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego
- Bouyon S. (2016), Policy options for European household saving, *Journal of Economic Integration*, 31(1), 134–165.
- Brown S., Taylor K. (2006), Financial expectations, consumption and saving: a microeconomic analysis, *Fiscal Studies*, 27(3), 313–338.
- Calvet L.E., Campbell J.Y., Sodini P. (2007), Down or out: assessing the welfare costs of household investment mistakes, *Journal of Political Economy*, 115(5), 707–747.
- Christelis D., Georgarakos D., Jappelli T. (2015), Wealth shocks, unemployment shocks and consumption in the wake of the great recession, *Journal of Monetary Economics*, 72, 21–41.
- Cichowicz E., Nowak A. (2016), Wybrane determinanty rozwoju rynku długoterminowego oszczędzania w Polsce, w: J. Rutecka-Góra (red.), *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania*, Oficyna Wydawnicza SGH.
- Cichowicz E., Nowak A. (2017), Review of research on financial literacy and education of Poles, *Journal of Insurance, Financial Markets and Consumer Protection*, 26(4), 3–18.
- Cocco J.F., Gomes F.J., Maenhout P.J. (2005), Consumption and portfolio choice over the life cycle, *Review of Financial Studies*, 18(2), 491–533.
- Crossley T.F., O’Dea C. (2010), *The Wealth and Saving of UK Families on the Eve of the Crisis*, Institute for Fiscal Studies.
- Czapiński J., Panek T., red. (2015), *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego.
- Czupa K. (2017), Historyczny rekord – 150 mld zł w polskich funduszach detalicznych, <https://www.analizy.pl/Fundusze/Wiadomosci/22881/Historyczny-Rekord--150-Mld-Zl-W-Polskich-Funduszach-Detalicznych.html>.
- Duesenberry J.S. (1949), *Income Saving and the Theory of Consumer Behaviour*, Harvard University Press.
- Fatuła D. (2010), *Zachowania polskich gospodarstw domowych na rynku finansowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Fatuła D. (2013), Stopa oszczędności gospodarstw domowych – różnice w ujęciu mikro- i makroekonomicznym, *Wiadomości Statystyczne*, 9, 17–25.
- Frączek B. (2014), Obszary badań w zakresie poziomu wiedzy i edukacji finansowej społeczeństwa w Polsce i na świecie, w: I. Pyka, J. Cichy (red.), *Innowacje w bankowości i finansach*, Studia Ekonomiczne – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 173/14, tom I.
- Friedman M. (1957), *A Theory of the Consumption*, Princeton University Press.
- Górski J. (2016), Alfabetyzacja ekonomiczna, czyli znaczenie świadomości ekonomicznej, *Bezpieczny Bank*, 64(3), 142–156.

- Grejcz K., Żółkiewski Z. (2017), Household wealth in Poland: the results of a new survey of household finance, *Bank i Kredyt*, 48(3), 295–326.
- Grigoli F., Herman A., Schmidt-Hebbel K. (2014), *World saving*, IMF Working Paper, WP/14/204.
- GUS (2017), *Budżety gospodarstw domowych w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny.
- Hilgert M.A., Hogarth J.M., Beverly S.G. (2003), Household financial management: the connection between knowledge and behavior, *Federal Reserve Bulletin*, July, 309–322.
- Idzik M. (2014), *Oszczędzanie długoterminowe – opinie, postawy i oczekiwania polskiego społeczeństwa*, https://m.zbp.i-g.pl/public/repozytorium/wydarzenia/images/listopad_2014/konferencja_prasowa/Prezentacja_wnioskow.pdf.
- Iwanicz-Drozdowska M., red. (2011), *Edukacja i świadomość finansowa: doświadczenia i perspektywy*, Oficyna Wydawnicza SGH.
- Keynes J.M. (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, MacMillan.
- Keynes J.M. (2011), *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kłopocka A. (2008), Edukacyjne uwarunkowania aktywności inwestycyjnej polskiego społeczeństwa na rynku finansowym, w: D. Dziawgo (red.), *Stan i perspektywy rozwoju rynku finansowego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Kłopocka A. (2015a), Wybrane społeczno-ekonomiczne uwarunkowania dywersyfikacji portfela aktywów finansowych gospodarstw domowych, *Studia Ekonomiczne – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 239, 94–104.
- Kłopocka A. (2015b), Zarządzanie oszczędnościami w gospodarstwach domowych, *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, 9, 103–114.
- Kłopocka A.M. (2017), Does consumer confidence forecast household saving and borrowing behavior? Evidence for Poland, *Social Indicators Research*, 133(2), 693–717.
- Kochaniak K. (2017), Determinanty kształtowania się poziomu depozytów oszczędnościowych gospodarstw domowych w krajach strefy euro, *Bezpieczny Bank*, 3(68), 127–154.
- Kolasa A., Liberda B. (2015), Determinants of saving in Poland: Are they different from those in other OECD countries?, *Eastern European Economics*, 53(2), 124–148.
- Kośny M. (2013), Economic activity, saving, credit and income polarisation in Poland, *Post-Communist Economies*, 25(4), 512–528.
- Kukk M., Staehr K. (2015), *Macroeconomic factors in corporate and household saving: evidence from Central and Eastern Europe*, Eestii Pank Working Paper Series, 5.
- Le Blanc J., Porpiglia A., Teppa F., Zhu J., Ziegelmeyer M. (2016), Household saving behavior in the euro area, *International Journal of Central Banking*, 12(2), 15–69.
- Liberda B. (2000), *Oszczędzanie w gospodarce polskiej: teorie i fakty*, PTE Dom Wydawniczy Bellona.
- Liberda B. (2013), *Przezorność: kto oszczędza w Polsce*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Liberda B., Maj E. (2009), Idee i nowoczesny wzrost, w: B. Fiedor, Z. Hockuba (red.), *Nauki ekonomiczne wobec wyzwań współczesności: VIII Kongres Ekonomistów Polskich*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Lucas R.E. (1988), On the mechanics of economic development, *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3–42.
- Lusardi A., Mitchell O.S. (2011a), Financial literacy and planning: implications for retirement wellbeing, w: O.S. Mitchell, A. Lusardi (red.), *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*, Oxford University Press.

- Lusardi A., Mitchell O.S. (2011b), The outlook for financial literacy, w: O.S. Mitchell, A. Lusardi (red.), *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*, Oxford University Press.
- Lusardi A., Mitchell O.S. (2014), The economic importance of financial literacy: theory and evidence, *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44.
- Modigliani F., Brumberg R. (1954), Utility analysis and the consumption function: an interpretation of cross-section data, w: K.K. Kurihara (red.), *Post Keynesian Economics*, Rutgers University Press.
- Mody A., Ohnsorge F., Sandri D. (2012), Precautionary savings in the Great Recession, *IMF Economic Review*, 60(1), 114–138.
- Musiał M., Świecka B. (2016), Analiza wiedzy i umiejętności finansowych młodego pokolenia, *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*, 6(326), 203–216.
- NBP (2015), *Zasobność gospodarstw domowych w Polsce. Raport z badania pilotażowego 2014 r.*, Narodowy Bank Polski.
- NBP (2017), *Zasobność gospodarstw domowych w Polsce. Raport z badania 2016 r.*, Narodowy Bank Polski.
- OECD (2016a), *OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies*.
- OECD (2016b), *OECD Pensions Outlook 2016*.
- Rada Ministrów (2017), *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, https://www.mr.gov.pl/media/36848/SOR_2017_maly_internet_03_2017_aa.pdf.
- Rocher S., Stierle M. (2015), *Household saving rates in the EU: Why do they differ so much?*, European Economy Discussion Papers, 5, European Commission.
- van Rooij M., Lusardi A., Alessie R. (2011), Financial literacy and stock market participation, *Journal of Financial Economics*, 101(2), 449–472.
- Romer P.M. (1990), Endogenous technological change, *Journal of Political Economy*, 98(5), S71–S102.
- Roszkiewicz M. (2006), Attitudes towards saving in Polish society during transformation, *Social Indicators Research*, 78(3), 429–452.
- Rószkiewicz M. (2014), Objective and subjective factors shaping saving behaviours – the case of Polish households, *International Journal of Consumer Studies*, 38(6), 602–611.
- Rószkiewicz M. (2015), Empirical evidence on factors shaping the savings rate of Polish households, *Ekonometria*, 50(4), 159–169.
- Rutecka-Góra J., Cichowicz E. (2017), Świadomość Polaków dotycząca dodatkowego oszczędzania na starość – próba oceny oraz identyfikacji niezbędnych działań, *Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*, 38(3), 89–103.
- Rytelewska G., Kłopocka A. (2010a), Koncepcja badania zmian w procesach oszczędzania gospodarstw domowych, w: M. Godlewska, P. Szczepankowski (red.), *Współczesne trendy w zarządzaniu i finansach. Teoria a praktyka*, VIZJA Press&IT.
- Rytelewska G., Kłopocka A. (2010b), Wpływ czynników demograficznych na poziom i strukturę oszczędności gospodarstw domowych w Polsce, *Bank i Kredyt*, 41(1), 57–80.
- Salotti S. (2010), Global imbalances and household savings: the role of wealth, *Social Science Journal*, 47(1), 21–44.
- Świecka B. (2018), Kompetencje finansowe i edukacja finansowa. Ujęcie teoretyczne i praktyczne, *Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na Rynku Usług Finansowych*, 27(1), 3–17.
- Świecka B., Musiał M. (2018), Enhancing financial literacy – experiment results, *Argumenta Oeconomica Cracoviensia*, 18, 129–140.

- Szopiński T. (2017), Czynniki determinujące oszczędności polskich gospodarstw domowych, *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*, 16(2), 117–125.
- TNS (2016), *Wybrane aspekty oszczędzania w polskim społeczeństwie. Raport z badania TNS dla ZBP*, https://zbp.pl/public/repozytorium/wydarzenia/images/wrzesien_2016/oszczedzanie/oszczdzanie_-_wyniki_badania.pdf.
- Wołoszyn A., Głowicka-Wołoszyn R. (2015), Dochód i wykształcenie jako determinanty stopy oszczędności gospodarstw domowych w Polsce, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 855, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 74, t. 1, 733–743.

Podziękowania

Dziękuję za cenne uwagi dwóm anonimowym recenzentom oraz uczestnikom konferencji naukowej „Edukacja finansowa”, która odbyła się w dniu 28 września 2017 r. w SGH w Warszawie. Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego pt.: *Kierunki zmian w procesach oszczędzania gospodarstw domowych – perspektywa międzynarodowa*, sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS4/05114.

Aneks

Tabela 1

Stopa oszczędzania sektora gospodarstw domowych w Europie w latach 1999–2015 (jako udział oszczędności brutto w dochodach do dyspozycji gospodarstw domowych brutto z uwzględnieniem korekty z tytułu zmiany udziałów netto gospodarstw domowych w rezerwach funduszy emerytalnych w danym roku, w %)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Szwajcaria	19,31	20,08	20,35	20,16	19,72	18,66	18,85	20,50	21,95	21,34	21,70	21,60	22,36	22,90	23,41	24,22	23,20
Szwecja	4,93	7,04	10,95	10,75	9,79	8,77	8,22	9,90	12,14	15,93	15,13	13,95	15,33	17,87	17,72	18,30	18,60
Niemcy	15,56	15,18	15,69	15,78	16,19	16,23	16,24	16,27	16,71	17,06	16,79	16,81	16,52	16,38	16,25	16,73	17,03
Norwegia	9,55	9,15	8,19	12,74	13,24	11,66	14,39	5,44	6,88	9,37	10,78	9,68	11,50	12,70	13,20	13,92	15,93
Słowenia	9,59	13,19	14,58	14,55	12,36	13,47	15,55	17,16	15,55	15,76	14,61	13,15	12,64	10,80	13,39	13,32	14,80
Francja	14,65	14,45	15,01	15,93	15,31	15,50	14,20	14,32	14,77	14,70	15,91	15,48	15,25	14,74	14,02	14,05	14,14
Holandia	12,18	11,36	12,84	12,80	12,77	12,32	10,63	10,10	9,95	11,09	14,48	12,66	13,05	14,07	14,11	14,50	13,15
Austria	16,85	15,66	14,17	14,32	14,47	14,46	15,75	16,19	16,91	16,87	16,34	14,58	13,27	14,00	12,60	12,62	12,97
Strefa euro 19	13,65	12,93	13,60	14,03	14,16	14,02	13,17	12,87	12,74	13,05	14,33	13,00	12,62	12,34	12,49	12,70	12,45
Czechy	10,59	11,45	11,47	11,42	10,76	9,92	11,01	12,58	11,97	11,36	13,34	12,52	11,19	11,14	10,86	11,77	11,81
Belgia	16,68	15,86	17,26	16,56	16,31	14,98	14,77	15,43	15,73	16,43	17,70	14,87	13,54	12,93	12,34	12,06	11,69
Irlandia	6,10	2,72	7,12	5,61	6,91	8,17	9,00	7,64	6,56	10,26	14,30	12,20	9,46	11,78	10,31	10,90	10,74
Dania	1,60	2,47	7,82	8,88	9,80	5,95	3,49	6,01	5,03	4,47	7,64	8,56	7,64	6,98	8,84	5,20	10,51
Włochy	14,09	12,89	14,26	14,99	14,56	15,05	14,72	14,23	13,94	13,88	13,49	11,09	10,77	9,53	11,04	11,23	10,49
EU 28	11,91	11,71	12,54	12,45	12,43	11,82	11,28	10,93	10,69	10,88	12,89	11,95	11,25	10,87	10,82	10,70	10,37
Węgry	12,38	10,77	11,27	8,38	6,86	9,37	10,42	11,15	7,44	6,87	9,11	9,14	9,72	8,24	9,75	10,89	9,62
Słowacja	11,19	11,12	9,14	8,84	6,94	6,08	6,77	5,75	7,10	5,96	7,49	7,59	6,22	6,19	5,91	7,20	8,81
Estonia	6,56	7,13	5,07	-2,06	-2,18	-2,61	-1,89	-3,91	-0,26	7,52	12,87	9,83	9,89	8,92	6,19	9,39	8,77
Hiszpania	9,84	10,50	10,35	10,36	11,95	10,63	9,31	7,89	5,87	8,25	13,39	10,09	10,77	8,56	9,65	8,97	8,20
Finlandia	9,85	9,68	9,43	9,27	8,74	9,45	7,88	6,70	6,99	7,19	10,34	9,79	8,14	7,84	8,61	7,18	6,86
Wielka Brytania	7,59	8,97	9,93	9,06	8,35	7,18	6,48	6,18	6,84	5,38	9,32	10,97	8,93	8,32	6,65	6,80	6,45
Portugalia	11,39	10,45	11,01	10,91	9,97	10,00	9,21	8,05	6,98	6,81	10,43	9,16	7,45	7,68	7,80	5,19	4,49
Polska	13,63	13,27	14,53	11,23	10,36	5,84	5,32	5,14	5,15	3,34	5,48	4,95	1,52	1,49	2,54	2,09	1,77
Litwa	:	:	:	:	:	7,78	4,05	5,15	-4,06	-0,51	5,11	7,79	4,55	1,78	2,15	-0,61	-1,85
Łotwa	-3,14	0,51	-0,51	0,80	2,53	1,13	2,38	-0,66	0,43	12,22	13,25	4,17	-3,93	-3,85	-4,49	-3,55	-2,19
Cypr	8,37	7,14	6,60	3,68	5,73	7,86	10,72	10,83	5,91	4,77	8,90	6,71	6,39	3,63	-3,28	-7,93	-5,74
Bułgaria	-1,60	-4,47	-13,33	-7,30	-8,50	-11,78	-14,41	-11,49	-19,85	-8,16	-1,68	-3,90	-2,97	-9,21	-1,53	-4,51	-6,30

Uwaga: kraje uporządkowano malejąco według stopy oszczędzania w 2015 r.

Źródło: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/sector-accounts/data/annual-data>.

Tabela 2

Wyniki estymacji modelu regresji logistycznej dla akceptacji wysiłku w procesie oszczędzania

Zmienne objaśniające		B	Błąd standardowy	Exp(B)
Poziom wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego	wysoki	0,580***	0,183	1,785
	średni	0,633***	0,168	1,884
	niski		grupa referencyjna	
Miesięczny dochód netto głowy gospodarstwa domowego	pow. 10 000 zł	0,908	0,593	2,480
	5 001 zł – 10 000 zł	0,105	0,386	1,111
	3 001 zł – 5 000 zł	0,101	0,331	1,106
	1 001 zł – 3 000 zł	0,219	0,294	1,245
	1 000 zł i poniżej		grupa referencyjna	
Wykształcenie głowy gospodarstwa domowego	wykształcenie podstawowe		grupa referencyjna	
	wykształcenie średnie	0,156	0,224	1,169
	wykształcenie wyższe	0,213	0,236	1,238
Płeć głowy gospodarstwa domowego	kobieta		grupa referencyjna	
	mężczyzna	-0,131	0,145	0,877
Stan cywilny głowy gospodarstwa domowego	żonaty/zamężna	-0,258	0,181	0,773
	inny		grupa referencyjna	
Miejsce zamieszkania	miasto	-0,370**	0,155	0,691
	wieś		grupa referencyjna	
Wiek głowy gospodarstwa domowego	poniżej 25		grupa referencyjna	
	25–34	0,539***	0,200	1,714
	35–44	0,017	0,248	1,018
	45–54	0,431	0,269	1,539
	55–64	0,021	0,340	1,021
	65–74	0,734	0,477	2,083
Liczba osób w gospodarstwie domowym	75 i więcej	0,484	0,569	1,622
	1		grupa referencyjna	
	2	0,285	0,226	1,329
	3	0,496**	0,243	1,642
	4	0,244	0,259	1,277
	5 i więcej	0,232	0,290	1,262
Stała		-1,586***	0,374	0,205
N				1 264
N uwzględnione w analizie regresji logistycznej				1 109
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella				0,041
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego				0,058

Uwaga: zmienne istotne przy poziomie istotności: *** p < 0,01; ** p < 0,05; * p < 0,1.

Tabela 3

Trafność klasyfikacji modelu regresji logistycznej dla akceptacji wysiłku w procesie oszczędzania

Obserwowane	Przewidywane		
	0	1	procent poprawnych klasyfikacji
0	722	21	97,2
1	340	26	7,1
Procent ogółem			67,4

Uwagi:

1 – oszczędzać należy tylko wtedy, kiedy to nie wymaga wysiłku – zupełnie się nie zgadzam;

0 – oszczędzać należy tylko wtedy, kiedy to nie wymaga wysiłku – raczej się nie zgadzam lub nie mam zdania lub raczej się zgadzam lub w pełni zgadzam się.

Tabela 4

Wyniki estymacji modelu regresji logistycznej dla planowania i pełnego kontrolowania swoich finansów

Zmienne objaśniające	B	Błąd standardowy	Exp(B)	
Poziom wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego	wysoki	0,801***	0,186	2,227
	średni	0,278	0,178	1,320
	niski		grupa referencyjna	
Miesięczny dochód netto głowy gospodarstwa domowego	pow. 10 000 zł	0,826	0,660	2,285
	5 001 zł – 10 000 zł	1,396***	0,439	4,038
	3 001 zł – 5 000 zł	1,148***	0,395	3,153
	1 001 zł – 3 000 zł	0,896**	0,365	2,449
	1 000 zł i poniżej		grupa referencyjna	
Wykształcenie głowy gospodarstwa domowego	wykształcenie podstawowe		grupa referencyjna	
	wykształcenie średnie	-0,506**	0,223	0,603
	wykształcenie wyższe	-0,579**	0,235	0,561
Płeć głowy gospodarstwa domowego	kobieta		grupa referencyjna	
	mężczyzna	-0,442***	0,153	0,643
Stan cywilny głowy gospodarstwa	żonaty/zamężna	0,200	0,195	1,221
	inny		grupa referencyjna	
Miejsce zamieszkania	miasto	-0,087	0,163	0,917
	wieś		grupa referencyjna	

Tabela 6

Wyniki estymacji modelu regresji logistycznej dla uznania pomnażania środków jako ważnego motywu oszczędzania

Zmienne objaśniające		B	Błąd standardowy	Exp(B)
Poziom wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego	wysoki	0,674***	0,169	1,962
	średni	0,587***	0,154	1,798
	niski		grupa referencyjna	
Miesięczny dochód netto głowy gospodarstwa domowego	pow. 10 000 zł	0,892	0,616	2,440
	5 001 zł – 10 000 zł	1,268***	0,378	3,553
	3 001 zł – 5 000 zł	0,607**	0,308	1,835
	1 001 zł – 3 000 zł	0,601**	0,272	1,824
	1 000 zł i poniżej		grupa referencyjna	
Wykształcenie głowy gospodarstwa domowego	wykształcenie podstawowe		grupa referencyjna	
	wykształcenie średnie	-0,089	0,208	0,915
	wykształcenie wyższe	-0,205	0,220	0,815
Płeć głowy gospodarstwa domowego	kobieta		grupa referencyjna	
	mężczyzna	0,344**	0,139	1,410
Stan cywilny głowy gospodarstwa	żonaty/zamężna	-0,349**	0,178	0,705
	inny		grupa referencyjna	
Miejsce zamieszkania	miasto	-0,009	0,149	0,991
	wieś		grupa referencyjna	
Wiek głowy gospodarstwa domowego	poniżej 25		grupa referencyjna	
	25–34	0,171	0,193	1,187
	35–44	-0,232	0,230	0,793
	45–54	-0,423	0,258	0,655
	55–64	0,071	0,314	1,074
	65–74	-0,523	0,459	0,592
	75 i więcej	-0,253	0,540	0,777
Liczba osób w gospodarstwie domowym	1		grupa referencyjna	
	2	-0,014	0,218	0,986
	3	0,011	0,234	1,011
	4	0,013	0,247	1,014
	5 i więcej	0,448	0,281	1,566
Stała		-0,623*	0,342	0,536
N			1 264	
N uwzględnione w analizie regresji logistycznej			1 109	
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella			0,058	
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego			0,078	

Uwaga: zmienne istotne przy poziomie istotności: ***p < 0,01; **p < 0,05; *p < 0,1.

Tabela 7

Trafność klasyfikacji modelu regresji logistycznej dla uznania pomnażania środków jako ważnego motywu oszczędzania

Obserwowane	Przewidywane		
	0	1	procent poprawnych klasyfikacji
0	207	282	42,3
1	153	467	75,3
Procent ogółem			60,8

Uwagi:

1 – pomnażanie środków to ważny (4) lub bardzo ważny (5) motyw oszczędzania;

0 – pomnażanie środków to zupełnie nieważny (1) lub nieważny (2) lub ani nieważny ani ważny (3) motyw oszczędzania.

Tabela 8

Wyniki estymacji modelu regresji logistycznej dla uznania potrzeby rozpoczęcia dobrowolnego oszczędzania na emeryturę przed 30. rokiem życia

Zmienne objaśniające	B	Błąd standardowy	Exp(B)	
Poziom wiedzy finansowej	wysoki	0,603***	0,169	1,827
głowy gospodarstwa domowego	średni	0,448***	0,154	1,566
	niski		grupa referencyjna	
Miesięczny dochód netto głowy gospodarstwa domowego	pow. 10 000 zł	-0,601	0,585	0,548
	5 001 zł – 10 000 zł	-0,533	0,362	0,587
	3 001 zł – 5 000 zł	-0,313	0,309	0,731
	1 001 zł – 3 000 zł	-0,249	0,271	0,779
	1 000 zł i poniżej		grupa referencyjna	
Wykształcenie głowy gospodarstwa domowego	wykształcenie podstawowe		grupa referencyjna	
	wykształcenie średnie	0,000	0,206	1,000
	wykształcenie wyższe	0,081	0,218	1,084
Płeć głowy gospodarstwa domowego	kobieta		grupa referencyjna	
	mężczyzna	0,267*	0,138	1,307
Stan cywilny głowy gospodarstwa	żonaty/zamężna	-0,197	0,177	0,821
	inny		grupa referencyjna	

Tabela 8, cd.

Zmienne objaśniające		B	Błąd standardowy	Exp(B)
Miejsce zamieszkania	miasto	0,257*	0,148	1,292
	wieś		grupa referencyjna	
Wiek głowy gospodarstwa domowego	poniżej 25		grupa referencyjna	
	25–34	0,475**	0,190	1,608
	35–44	0,354	0,230	1,425
	45–54	0,051	0,253	1,052
	55–64	0,524*	0,311	1,688
	65–74	0,028	0,460	1,029
	75 i więcej	-0,151	0,534	0,860
Liczba osób w gospodarstwie domowym	1		grupa referencyjna	
	2	0,350	0,218	1,419
	3	0,284	0,233	1,329
	4	-0,186	0,245	0,830
	5 i więcej	0,263	0,274	1,301
Stała		-0,436	0,337	0,646
N			1 264	
N uwzględnione w analizie regresji logistycznej			1 109	
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella			0,044	
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego			0,060	

Uwaga: zmienne istotne przy poziomie istotności: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$.

Tabela 9

Trafność klasyfikacji modelu regresji logistycznej dla uznania potrzeby rozpoczęcia dobrowolnego oszczędzania na emeryturę przed 30. rokiem życia

Obserwowane	Przewidywane		
	0	1	procent poprawnych klasyfikacji
0	158	320	33,1
1	117	514	81,5
Procent ogółem			60,6

Uwagi:

1 – należy zacząć dobrowolnie oszczędzać na emeryturę przed 30. rokiem życia;

0 – należy zacząć dobrowolnie oszczędzać na emeryturę przed 40. rokiem życia lub należy zacząć dobrowolnie oszczędzać na emeryturę przed 50. rokiem życia lub w ogóle nie potrzeba oszczędzać na emeryturę.

Tabela 10

Wyniki estymacji modelu regresji logistycznej dla uznania zabezpieczenia na czas emerytury jako ważnego motywu oszczędzania

Zmienne objaśniające		B	Błąd standardowy	Exp(B)
Poziom wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego	wysoki	0,653***	0,173	1,921
	średni	0,469***	0,156	1,598
	niski		grupa referencyjna	
Miesięczny dochód netto głowy gospodarstwa domowego	pow. 10 000 zł	0,209	0,616	1,232
	5 001 zł – 10 000 zł	0,562	0,379	1,754
	3 001 zł – 5 000 zł	0,433	0,311	1,542
	1 001 zł – 3 000 zł	0,296	0,272	1,344
	1 000 zł i poniżej		grupa referencyjna	
Wykształcenie głowy gospodarstwa domowego	wykształcenie podstawowe		grupa referencyjna	
	wykształcenie średnie	0,301	0,208	1,351
	wykształcenie wyższe	0,360	0,221	1,434
Płeć głowy gospodarstwa domowego	kobieta		grupa referencyjna	
	mężczyzna	0,064	0,143	1,066
Stan cywilny głowy gospodarstwa	żonaty/zamężna	-0,342*	0,186	0,710
	inny		grupa referencyjna	
Miejsce zamieszkania	miasto	0,171	0,151	1,186
	wieś		grupa referencyjna	
Wiek głowy gospodarstwa domowego	poniżej 25		grupa referencyjna	
	25–34	0,099	0,197	1,104
	35–44	-0,153	0,237	0,858
	45–54	-0,170	0,263	0,843
	55–64	0,265	0,327	1,304
	65–74	0,213	0,477	1,238
	75 i więcej	0,422	0,539	1,524
Liczba osób w gospodarstwie domowym	1		grupa referencyjna	
	2	0,618***	0,224	1,856
	3	0,553**	0,240	1,738
	4	0,729***	0,256	2,072
	5 i więcej	0,827***	0,287	2,286
Stała		-0,855**	0,342	0,425
N			1 264	
N uwzględnione w analizie regresji logistycznej			1 109	
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella			0,041	
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego			0,056	

Uwaga: zmienne istotne przy poziomie istotności: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$.

Tabela 11

Trafność klasyfikacji modelu regresji logistycznej dla uznania zabezpieczenia na czas emerytury jako ważnego motywu oszczędzania

Obserwowane	Przewidywane		
	0	1	procent poprawnych klasyfikacji
0	55	339	14,0
1	45	670	93,7
Procent ogółem			65,4

Uwagi:

1 – zabezpieczenie na czas emerytury to ważny (4) lub bardzo ważny (5) motyw oszczędzania;

0 – zabezpieczenie na czas emerytury to zupełnie nieważny (1) lub nieważny (2) lub ani nieważny ani ważny (3) motyw oszczędzania.

Tabela 12

Wyniki estymacji modelu regresji logistycznej dla posiadania oszczędności

Zmienne objaśniające		B	Błąd standardowy	Exp(B)
Poziom wiedzy finansowej głowy gospodarstwa domowego	wysoki	0,786***	0,177	2,194
	średni	0,424***	0,158	1,529
	niski		grupa referencyjna	
Miesięczny dochód netto głowy gospodarstwa domowego	pow. 10 000 zł	3,080***	1,083	21,751
	5 001 zł – 10 000 zł	2,406***	0,436	11,092
	3 001 zł – 5 000 zł	1,765***	0,340	5,840
	1 001 zł – 3 000 zł	1,065***	0,301	2,902
	1 000 zł i poniżej		grupa referencyjna	
Wykształcenie głowy gospodarstwa domowego	wykształcenie podstawowe		grupa referencyjna	
	wykształcenie średnie	0,573***	0,215	1,773
	wykształcenie wyższe	0,903***	0,230	2,466
Płeć głowy gospodarstwa domowego	kobieta		grupa referencyjna	
	mężczyzna	0,382**	0,148	1,466
Stan cywilny głowy gospodarstwa	żonaty/zamężna	0,012	0,185	1,012
	inny		grupa referencyjna	
Miejsce zamieszkania	miasto	-0,096	0,155	0,908
	wieś		grupa referencyjna	

Tabela 12, cd.

Zmienne objaśniające		B	Błąd standardowy	Exp(B)
	poniżej 25		grupa referencyjna	
	25–34	-0,063	0,200	0,939
Wiek głowy	35–44	-0,435*	0,241	0,647
gospodarstwa	45–54	-0,211	0,269	0,810
domowego	55–64	-0,434	0,325	0,648
	65–74	0,563	0,506	1,755
	75 i więcej	0,040	0,598	1,041
	1		grupa referencyjna	
Liczba osób w	2	0,280	0,225	1,323
gospodarstwie	3	0,101	0,244	1,106
domowym	4	0,302	0,257	1,352
	5 i więcej	0,059	0,290	1,061
Stała		-1,995***	0,380	0,136
N			1 264	
N uwzględnione w analizie regresji logistycznej			1 109	
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella			0,134	
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego			0,180	

Uwaga: zmienne istotne przy poziomie istotności: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$.

Tabela 13

Trafność klasyfikacji modelu regresji logistycznej dla posiadania oszczędności

Obserwowane	Przewidywane		
	0	1	procent poprawnych klasyfikacji
0	205	246	45,5
1	128	530	80,5
Procent ogółem			66,3

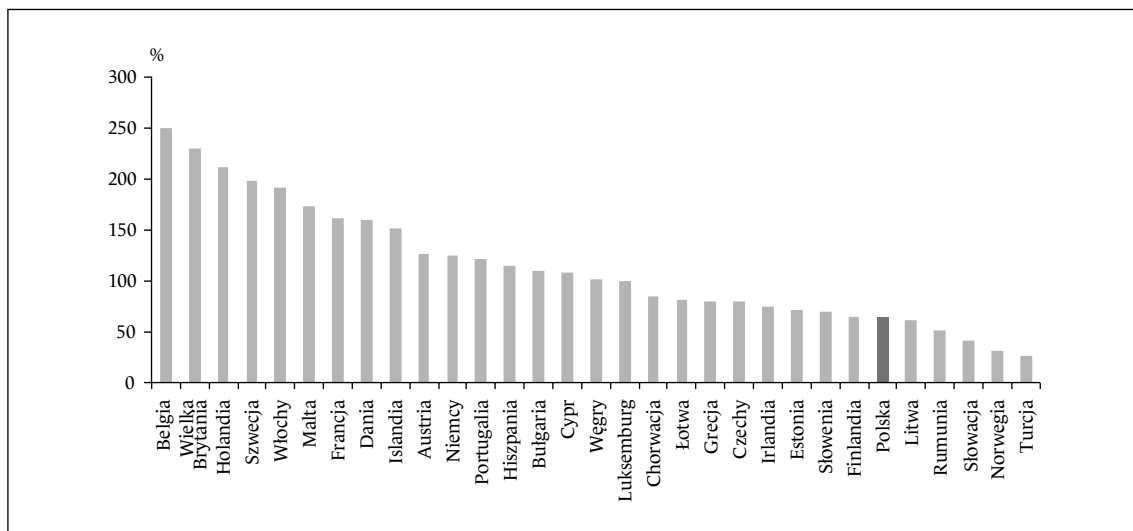
Uwagi:

1 – posiada oszczędności: do 3-miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego lub od 4- do 6-miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego lub od 7- do 12-miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego lub powyżej 12-miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego;

0 – brak oszczędności.

Wykres 1

Aktywa finansowe gospodarstw domowych netto w relacji do PKB w 2016 r.

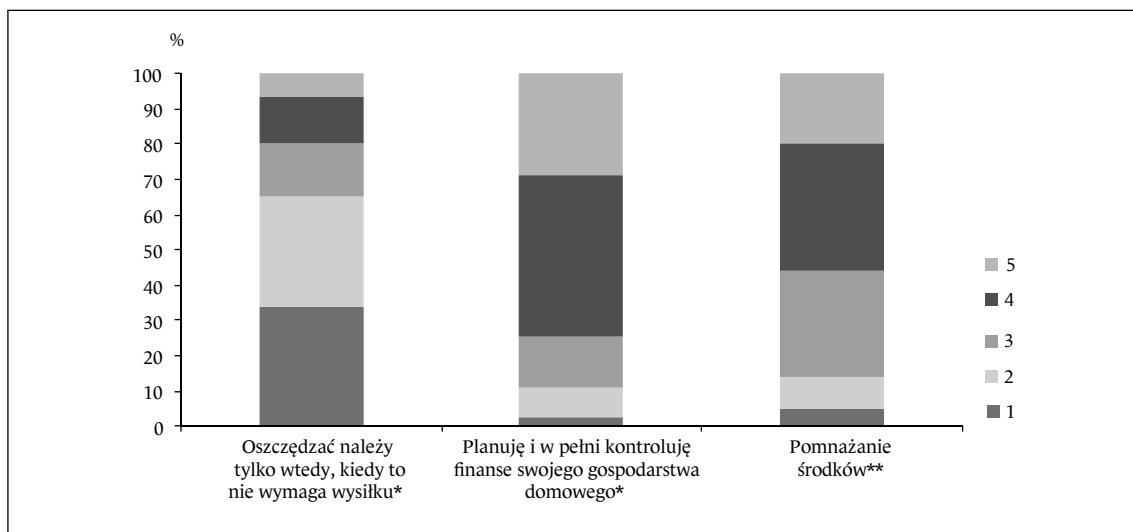

Uwaga: aktywa finansowe netto są to aktywa ogółem minus zobowiązania ogółem.

Źródło: dane Eurostatu.

Wykres 2

Rozkład odpowiedzi na pytania odnoszące się do postaw wobec zarządzania finansami gospodarstwa domowego

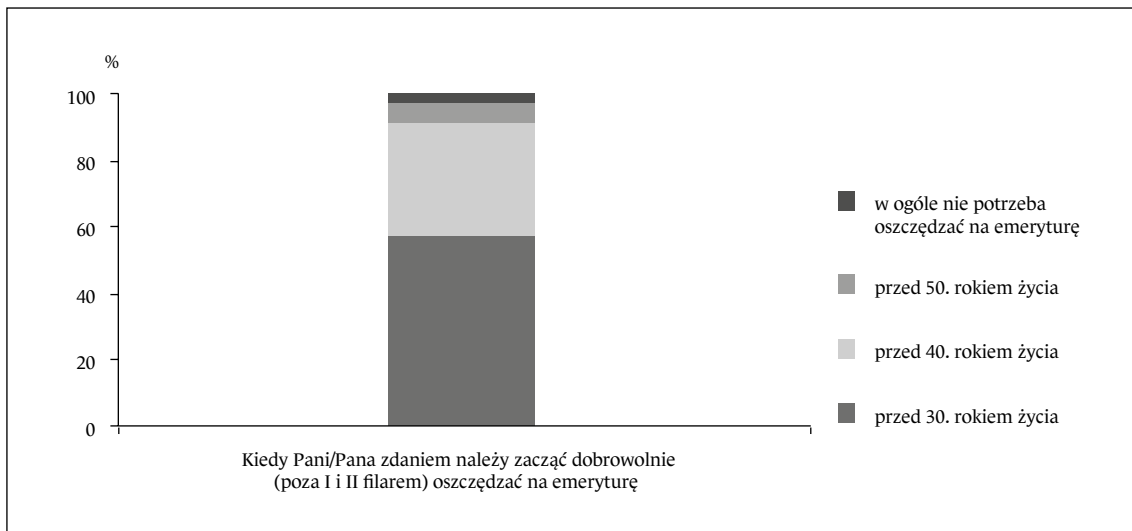

* Możliwe odpowiedzi: 1 – zupełnie się nie zgadzam, 2 – raczej się nie zgadzam, 3 – nie mam zdania, 4 – raczej się zgadzam, 5 – w pełni zgadzam się.

** Możliwe odpowiedzi: 1 – zupełnie nieważny, 2 – nieważny, 3 – ani nieważny, ani ważny, 4 – ważny, 5 – bardzo ważny motyw oszczędzania.

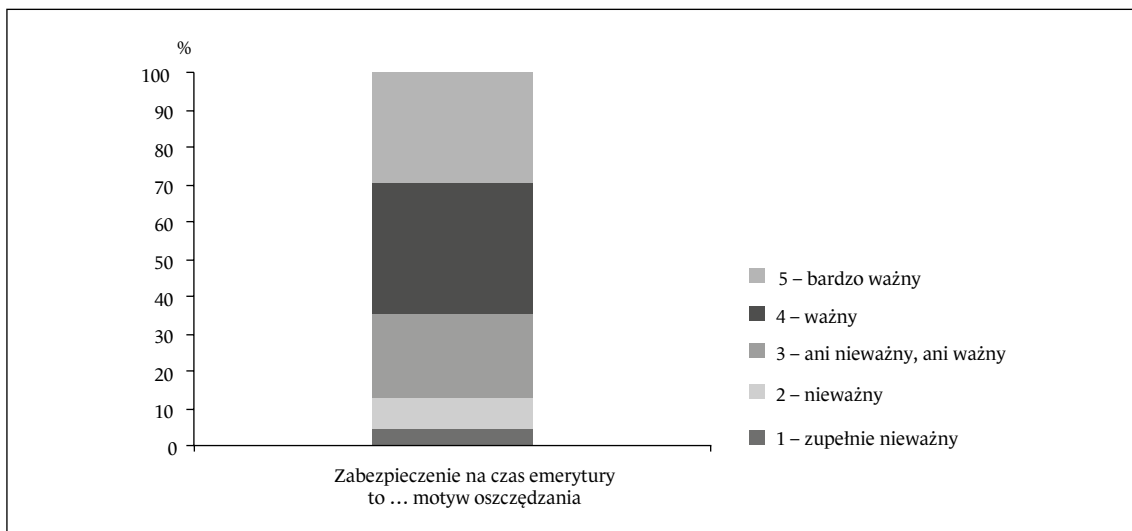
Wykres 3

Rozkład odpowiedzi na pytania odnoszące się do postaw wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne – cz. 1

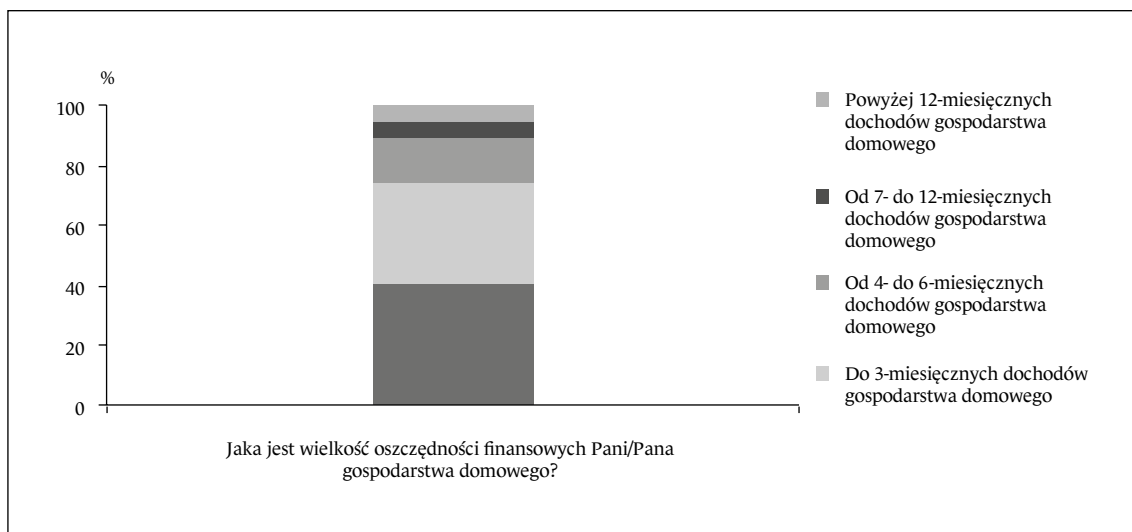
Wykres 4

Rozkład odpowiedzi na pytania odnoszące się do postaw wobec dobrowolnego oszczędzania na cele emerytalne – cz. 2

Wykres 5

Rozkład odpowiedzi na pytanie odnoszące się do posiadania oszczędności

Household propensity to save and financial knowledge

Abstract

Due to the challenges facing saving processes in Poland and as a result of thorough literature review this paper aims to verify the following main hypothesis: Household propensity to save is related to the level of financial knowledge and following detailed hypotheses:

H1. Household attitudes to personal finance management are related to the level of financial knowledge

H2. Household attitudes to voluntary saving for retirement are related to the level of financial knowledge

H3. Savings possessing is related to the level of financial knowledge.

By means of the logistic regression method applied to the empirical data gathered with Computer-Assisted Web Interviews (CAWI) of 1264 households from the Mazowieckie Voivodeship all three detailed hypotheses has been positively verified. Ipso facto the main hypothesis may be construed as true.

In the logistic regression models the following explanatory variables were used: the level of financial knowledge of the household head in his/her self-assessment and control variables (income, education, sex, marital status, place of residence, age of the household head, number of people in the household). The relationship between the control variables and the propensity to save varies and depends on the considered aspect of the propensity to save. The results obtained indicate that the level of financial knowledge is a stronger predictor of attitudes towards saving than education. This confirms the need to include not only the level of education, but also the state of financial knowledge in the research of households behavior on the financial market.

Taking into account the challenges facing saving processes in Poland and results of the study, it should be stated that educational activities aimed to reduce the deficiencies in the financial knowledge are justified and recommended.

Keywords: household saving, pension, financial literacy, financial education